

Suvine Viljandi kultuuripärandi hoidjate päralt

■ 2010. aasta suvekool „Eesti kultuuripärand võõrsil III” toimus 28. juunist 2. juulini Viljandis MTÜ Baltic Heritage Network väliseesti arhiivide töörühma korraldusel ning haridus- ja teadusministeeriumi rahvusaaslaste programmi toetusel. Suvekool oli traditsiooniliselt suunatud võõrsil elavatele eestlastele, kes tegelevad Eesti diasporaa kultuuripärandi kogumise ja säilitamisega. Ligi 30 osaleja hulgas üheksast riigist oli nii väliseesti arhiivides töötavaid vabatahtlikke kui ka teisi kultuuripärandi kogumisest ja säilitamisest huvitatud eesti kogukondade liikmeid läänest ja idast.

Suvekooli avades tõi MTÜ Baltic Heritage Network (edaspidi BaltHerNet) president Piret Noorhani kohavaliku puhul esile Viljandi rolli pärimuskultuuri aktiivse elustaja ja kandjana, paigana, kus õpitakse ja õpetatakse kultuuripärandist lugu pidama kirjas ja sõnas, laulus ja tantsus, pillimängus ja näitemängus. Viljandi on tänu tõhusale õppetööle ja aktiivsele kultuurielule tõusnud rahvusvaheliselt tuntud pärimuskultuuri mekaks.

Ando Kiviberg lausus tervitussõnad nii Viljandi Kultuuriakadeemia kui ka Viljandi linna poolt. Tema sõnul moodustavad Eesti Pärimusmuusika Keskus ja Pärimusmuusika Ait ühes teabekoguga multikultuurilise varasalve, mille väärtust on võimatu alahinnata.

Avapäeva peaettekandja, California ja Tartu ülikooli emeriitprofessor Rein Taagepera keskendus paguluse ajaloo ebamugavatele teemadele ning vastandlikele meelsustele pagulusringkondades ja sealseis väljaannetes. Kuigi teemast saab põhjalikumalt lugeda peagi ilmuvas artiklis ajakirja Akadeemia veergudel, saab üldistavalt meenutada järgmist. Kõneleja tõi näiteid Läänes valitsenud hirmupsühholoogiast, mida levitasid radikaalselt parempoolsed – see oli võrreldav samal ajal Nõukogude Eestis rakendatud kommunistliku hirmuõhkkonnaga. Mõnegi pagulase jaoks oli näiteks Jaan Kross tüüpiline punakirjanik üksnes põhjusel, et ta kirjutas ja avaldas teoseid Nõukogude Eestis. Sagedased olid juhud, kus aeti segamini politoloog ja politruk või sotsioloog ja sotsialist. Pagulased olid harjunud kõva häälega Nõukogude võimu siunama, analüüs ja vaoshoitus

puudusid, vaoshoitust tõlgendati poolehoiuna kommunistlikule korrale. AABS-i koosolekul oli samuti sage mõõdukalt analüütiline meelsus, mistõttu peeti ka neid kohtumisi kommunismisõbralikeks. Ettekandja isiklikule kogemusele tuginedes saab kinnitada, et autorite käsikirjalisi artikleid avaldati muudetud kujul nii, et artikleid oli võimalik vaenulikult rünnata. Auditoriumist tulnud küsimusele, kuidas originaalainest avaldamise eesmärgil tõlkida ja tõlgendada, vastas Rein Taagepera, et tõlkimise küsimus on alati vaevarikas. Iseenda kirjapanduga on lihtsam, seda saab mõista, kuigi keelepsühholoogiliselt on igal keelel eripära – õige mõtte edasiandmiseks tuleb tarvitada teistmoodi sõnu ja ka teistmoodi lauseid. Näiteks on paguluses tõlgitud „rahvuslik” kui „national”, selline tõlge viib aga lugeja eksitusse. Mõnigi kord on vajadus ka tõlkimatud väljendid jätta tõlkimata. Reeglina tuleb tõlked üle vaadata ja mitte usaldada tõlkijaid, eriti põhjusel, et Eestis armastatakse kasutada kantseliiti. Kõike kirjapandut ei saa sõna-sõnalt võtta ega usaldada, samuti ei saa iga mõistlikku käitumisviisi seadusesse raiuda.

Esimese päeva ametliku osa lõpetas eesti pärimusmuusika lühituttustus Aleksander Sünteri juhatusel ning kahe noore muusiku näitliku pillimängu saatel. Hargnenud vestlusest selgus, et pärimusmuusikat õppivate ja kandvate noorte seas on praegu väga populaarne valmistada endale ise sobiv pill, meisterdades näiteks 7-keelse kandle või torupilli. Samuti on elujõus tahe traditsioonilisi rahvamuusika vorme sügavuti tundma õppida ja jätkendada. Avapäev lõppes Pärimusmuusika Keskuse aidaahoone tutvustusega ning õhtuse koosviibimisega aida terrassil, suviselt kauni vaatega Viljandi lossimägedele.

Järgmisel kolmel päeval tutvuti Viljandi suurimate mäluasutustega, kus ühtlasi viidi läbi praktilisi töid kogude komplekteerimise, korramise ja säilitamise näidetega. Pärimusmuusika Aidas kuulati ülevaateid nii kohapealsest teabekogust Aleksander Sünteri vedamisel kui ka audio- ja videosalvestuste digiteerimise küsimustest Kirjandusmuuseumi spetsialisti Jaan Tamme professionaalsete näpunäidete abil. Raamatukogude kasutusvõimalustest ja veebiotsingutest kõneles Pärimusmuusika Keskuse koguhooldaja Tiina Soopa. Viljandi Muuseumis tutvustasid fotokogude säilitamist ja digiteerimist Herki Helves ja Tiina Parre. Fotode füüsiliseks korramiseks jagati praktilist esmast nõu: fotosid tuleb käsitse- da ettevaatlikult, kinnastes, hoida spetsiaalsetes ümbristes, soovituslikult pimedas ja jahedas ruumis, albumitesse asetamiseks kasutada kind-

lasti fotonurki, mitte liimi. Digiteerimine algab korrastatud kogudest ja töomahu määramisest – mitu giga- või terabaiti ühe kogu digiteerimine hõlmab? Vanemate fotode puhul on oluline tähele panna, kas tegemist on negatiivi või positiiviga. Kaasaegsete digifotode töötlemisel tuleb silmas pida ka faili alg- ehk *raw*-vormingut, mille töötlemisel saab foto kvaliteeti parandada. *Tiff*-vorminguga failis on info muutmata kujul, sel põhjusel kasutatakse seda vormingut arhiiveerimiseks. Fototöötlustes peetakse parimaks programmi *Adobe Photoshop*. Fotodel kujutatut ja fotode päritolu kindlakstegemisel on abi sotsiaalvõrgustikest ja fotode digitaalkujutiste avaldamisest veebis, näiteks keskkonnas *Flickr*. Aadressil <http://eestihetked.ee> leiduvad fotokogud on heaks abimeheks näiteks ka juhul, kui vajatakse abi fotodel kujutatut tuvastamiseks.

Väljasõidust Heimtali koduloomuuseumisse kujunes suvekooli emotsionaalseim õppepäev, mille jooksul sai tutvuda rahvusliku käsitöö näidiste ainulaadse koguga, sõna otseses mõttes käega katsudes. Muuseumi looja ja hoidja Anu Raud jagas selgitusi kogu kujunemise algusest ja arengust kaasajani, tutvustades samaaegselt muuseumis leiduvaid vanu majapidamistarbeid ning sajanditagust koolimaja koos klassitoa sisustusega. Muuseumis saab huviline kasutada ka temaatilist käsiraamatukogu. Hiljutisest otsusest muutuda eramuuseumist riigimuuseumiks kõneles Anu Raua kõrval Eesti Rahva Muuseumi peavarahoidja Riina Reinvelt, ühtlasi valgustades suure riigimuuseumi kogude komplekteerimise ja täiendamise põhimõtteid. Esemekogude säilitamise praktilisest küljest andsid näpunäiteid sama muuseumi professionaalid Eevi Astel ja Kaie Kukk. Eelnevale lisaks muutsid päeva mälestusväärseks niihästi tummine mulgipuder, jalutuskäik Anu Raua kodutallu kui ka õhtune ekskursioon Olustvere mõisa.

Suvekooli viimasel tööpäeval toimus paralleelrühmades raamatute kataloogimise ja parandamise õpetus Viljandi Linnaraamatukogu töötajate juhendamisel ning dokumendiarhiivide korrastamise praktika Rahvasarhiivi, Viljandi Muuseumi ja BaltHerNet-i asjatundjate käe all Viljandi Muuseumis. Tiiu Kravtsev, Heli Grosberg ja Laura Neill võtsid praktika aluseks pastorite August Jakob Dolli ja August Westrén-Dolli korrastamata isikuarhiivi Viljandi Muuseumi kogude seast. Korrati üle peamised korrastustasandid (arhiiv, sari, säilik) ning isikuarhiivi tüüpilised sarjad: *biographica* ehk elulooliste andmetega dokumendid, kirjavahetus, loometegevuse dokumendid, erialased dokumendid,

majandus- ja finantsdokumendid, fotod ja teiste arhiivimoodustajate dokumendid (vajadusel eraldi sari ka esemetele). Peamised küsimused olid seotud praktiliste toimingutega: kuidas talitada niiskusohtu ja kopitushaisuga dokumentidega, missugusel juhul küsida enne korrastustöödega alustamist abi konservaatoritelt, mil määral tuleb korrastamise käigus süüvida arhiivi sisusse ja teostada uurimistööd. Korrastajad soovitasid kinni pidada kuldreegist: korrastustöö käigus tuleb korrastada, mitte uurida, s. t. mitte hakata kõiki dokumente sõna-sõnalt läbi lugema. Uurimistööd tuleb teha vaid selles ulatuses, mis võimaldab dokumentide struktuuri luua.

Viljandi Linnaraamatukogu tutvustasid Maire Killar, Ülle Rüütel ja Kersti Joonsalu. Raamatukogu töötab avakogude põhimõttel, kirjandus on kättesaadav avariilult. Haruldaste raamatute hulka loetakse üldjuhul enne 1850. aastat ilmunud trükised, viljandlased peavad vanade ja rareetsete raamatute hulka kuuluvaks ka enne 1945. aastat trükitud teoseid. Kasutajatele on heaks abivahendiks aadress www.lugeja.ee, samuti soovatakse trükiste otsinguil kasutada andmebaase ESTER ja URRAM.

Õppepäeva lõpetuseks oli osalejail harukordne võimalus vaadata kultuuriloolist dokumentaalfilmi „Henrik Visnapuu üheteistkümnes kiri” (2009) filmi operaatori ja režissööri Vallo Kepi sissejuhatuse saatel ning saada osa filmijärgsest vestlusest, kus lisaks režissöörile osales Eesti Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg, Karl Ristikivi Seltsi toodetuna ning koostöös Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Rahva Muuseumiga valminud dokumentaalfilm kajastab poeleti Henriku Visnapuu (1890–1951) viimast kümnet eluaastast, hõlmates dramaatiliste sündmustega pigitult Visnapuu elu Eestis ja alates 1944. aastast põgenikuteid Austrias, Saksamaal ja lõpuks Ameerikas. Teos sisaldab unikaalseid intervjuusid Bernard Kangro ja Kalju Lepikuga, aga ka teiste põgenikega, kes erinevatel aegadel poeediga kokku puutusid. Et filmi koostamise käigus on läbi töötatud hulgaliselt dokumentaalset pärandit, millest mõnigi kild vaid õnneliku juhu läbi otsijateni jõudis, siis seisab teose väärtus mitte üksnes suurvaimu elutee visuaalses tutvustamises, vaid kindlasti ja ennekõike ka dokumentide ja mälestuste tähenduslikkuse kindlas kontekstis, sest kontekstita on dokument või mis tahes muu asi kasutu.

Seekordse kokkusaamise viimane päev oli foorumi ja vaba mikrofoni päralt. Jüri Voan ja Reet Simmul Eesti Arhiivist Austraalias tutvustasid juhuleidudena arhiivi jõudnud dokumente. Jüri Voan näitas fotosid, millel kujutatud võttekohad

või inimesed ei ole teada või ei ole dateeritud (jäädvustatud on näiteks ka Eesti Maja juurdeehituse tööd). Reet Simmul kõneles Einsaare ja Mieleni perede dokumentidest, millest osa ulatub tagasi 19. sajandisse (kapten Gustav Einsaar oli aktiivne seltside asutaja, kes saabus Austraaliasse 19. sajandi lõpul ja töötas hiljem sõkaevurina; Arvid Mielen oli viiulikunstnik „Estonias” ja saabus Sydneysse 1927. aastal, ta oli Eesti aukonsul Austraalias kuni 1940. aastani, mil konsulaat Nõukogude võimude survele suleti). Tiina Tamman Inglismaalt on alustamas raamatute kogumise kampaaniat, sest vanemate inimeste lahkudes ei ole neil sageli järeletulijaid või lähedasi, kes hooliksid nende dokumentidest ja raamatutest. Probleemiks on aga kogutava kasutajaskond ja hoiupaik Eestis, kõneleja hinnangul on vaja algatada arutelu, kas raamatute päästmisel on üldse mõtet. Läti eestlaskonda esindanud Artur Laast tõi näite luhtunud koostööst kultuuripärandi riigile üleandmisel: pikka aega Prantsusmaal elanud eesti naisarhitekt soovis oma pärandi kinkida Eesti riigile, kuid kauge pärija keelas pärandi üleandmise ning suhted katkesid. Artur Laast tegi põgusa ülevaate ka kohtumistest idapoolsete eestlastega Siberis ja Krimmis. Tallinna Linnamuuseumi esindaja Maarja Merivoo-Parro kõneles Austraalia eestlaste näitusest 2010. aasta sügisel ja 2011. a. algusesse kavandatavast Ameerika eestlaste näitusest. Kalju Tammaru Eesti Hoiuraamatukogust andis ülevaate väliseesti kirjanduse ja võõrsil asunud eesti kirjanduse kodumaale jõudmisest 1990. aastate algusest alates. Raamatuid hakkas saabuma n.-ö. jagamiseks, et Eesti asutused saaksid lünkade alusel omavahel kirjandust jagada. Ka praegu saabub Hoiuraamatukokku välisriikidest raamatuid põhimõttel, et raamatukogu otsustaks, kus ja kes raamatuid enim vajab. Hoiuraamatukogu peamine ülesanne on aga koguda ja säilitada haruldast kirjandust. Paraku on varjupaiga staatus aastatega süvenenud, varjupaik ei saa mõistagi olla midagi igavest, nii on praegu raamatukogus hoiul ligi miljon trükist, mis on üksnes ajutiseks hoiustamiseks ja soovijaile andmiseks. Eesti inimesed annavad aastas regulaarselt ära 20 000 raamatut: Nõukogude ajast on säilinud ühesugused trükised, mis vanemate inimeste lahkudes on jäänud üle. Teisalt ei saa öelda, et Hoiuraamatukogus oleks nimekiri trükistest, mida enam ei taheta, millest on küllus – õppeprogrammide muutudes või kirjanike tähtpäevade aastail tühjenevad suured tagavarad kiiresti (näiteks on paarkümmend meetrit Bernard Kangro teoseid hetkeks kadunud, sest on Kangro juubeliaasta). Anne Valmas tutvustas lühidalt Tallinna Ülikooli akadeemilise raamatukogu

väliseesti kogu. Käimas on uus kogumisprojekt „Eesti teadlased paguluses”, mille raames avaldas Valmas äsja ülevaate „Valik väliseesti kirjasõna”. Digiteeritud eesti ajalehed on kättesaadavad Rahvusraamatukogu veebist (<http://dea.nlib.ee>), praeguseks on täielikult digiteeritud kaheksa väliseesti ajalehte. Piret Noorhani lõpetas foorumi Torontosse rajatava Väliseesti Muuseumi ehk VEMU tutvustusega. Kuigi organisatsiooni veel ametlikult ei ole, on peamised muuseumi sihid ja tegevuskava paika pandud ning muuseumi ülesehituse töö on hoogsalt käimas. Rohkem teavet nii muuseumi ettevalmistusest kui ka laiemalt Eesti tööühma tegevusest Kanadas leiab BaltHerNet-i portaalist <http://www.balther.net/12706/>.

Suvekooli lõpetas MTÜ BaltHerNet üldkoosolek, kus kiideti heaks eelmise aruandeaasta (01.01.2009–30.04.2010) tegevuse ülevaade, juhatusel protokoll ja revisjonikomisjoni aruanne. Tegevuste hulka on kuulunud näiteks osalemine konverentsil „Heritage Care Through Active Citizenship” 23.–24. märtsil 2009 Saksamaal, MTÜ korraldusel toimunud seminar Rootsi Rahvusraamatukogus 25. aprillil 2009, välisbalti konverents Tartus 7.–10. juulil 2009, noorteseminar Tartus 14. oktoobril 2009 ja arhiivide infopäev Karjalas 31. oktoobril 2009. Piret Noorhani esindas ühendust ka 31. augustil 2009 Riias toimunud kohtumisel Rahvusvahelise Arhiivinõukogu presidendi Ian Wilsoniga. Arhiiviabi on osutatud Immigratsiooni Ajaloo Uurimise Keskuses Minnesotas ja kahel korral Eesti Arhiivis Vancouveris. Samuti on 2009. aasta sügisel algatatud VEMU käivitamine Torontos. Jooksvalt on täiendatud MTÜ portaali www.balther.net. 30. aprilli 2010. a. seisuga oli mittetulundusühingus 29 individuaalliiget ja seitse kollektiivliiget. Püsiv lepinguline töötaja on sekretär Karin Kiisk. Käimasoleva tegevusaasta peamised sündmused on seotud noorte diaspora-uurijate seminariga Riias oktoobris ja Lakewoodi arhiivi külastusega novembris 2010. Majandusaasta kulusid on olnud veidi üle 900 tuhande krooni. Juhatus jätkab praeguses koosseisus: Piret Noorhani (president), Gatis Karlsons (asepresident, Läti), Linas Saldukas (asepresident, Leedu), Karin Kiisk (sekretär) ja Birgit Kibal. Järgmise aasta suvekooli toimumispaigaks pakuti välja Valga/Valka, võimalusel koostöös lätlastega. Läbiv teema võiks olla kogumine, kuigi käsitleda tasub ka tehnilisi valdkondi. Sobivate kuupäevadena nimetati vahemikku 26.–30. juuni 2011. Suvekooli lõpetas meeleolukas õhtu elava rahvamuusika ja ühise kaasalaulmise taktis.

Birgit Kibal